

Т. О. Рудич

КОЛЕКЦІЯ АНТРОПОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ З РОЗКОПОК МОГИЛЬНИКА ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДОБИ БІЛЯ с. ЛУКА

Охарактеризовано антропологічний матеріал з могильника давньоруського часу Лука (Кучари) та подано результати зіставлення його з хронологічно близькими популяціями.

Ключові слова: Подніпров'я, Київська Русь, антропология, краніологія.

Охоронні розкопки ґрунтового могильника біля с. Лука Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (лівий берег р. Ірпінь, ур. Кочур) проводилися у 1990—1991 рр. експедицією Київського обласного управління культури [Серов, 1989; Серов, Левада, Максук, 1990; Серов, Цыңдровская, 1991]. Археологічний матеріал дозволив датувати могильник XI — початком XII ст. Дослідники вважали пам'ятку могильником літописного с. Кучари [Серов, 1991].

Під час дослідження могильника відкрито 41 поховання. Більшість з похованих лежали у соснових домовинах, головою на захід або південний захід. Положення рук покійних не було уніфіковане. Поховання розташовувалися групами по 5—6 поховань, але були й поодинокі. До скупчень, поряд з дорослими, входили і дитячі кістяки, що дає змогу розглядати ці групи поховань як сімейні ділянки.

Короткий опис антропологічного матеріалу, його попередня загальна характеристика, статево-вікові визначення були здійснені П.М. Покасом та увійшли до археологічного звіту [Покас, 1991]. На жаль, передчасна смерть завадила досліднику здійснити аналіз серії за повною краніологічною програмою та опублікувати результати.

Частина матеріалів з цього могильника була опрацьована за одонтологічною програмою С.П. Сегедою, одонтологічні характеристики

були долучені до археологічного звіту [Серов, Левада, 1991].

Матеріали з розкопок могильника нині зберігаються в антропологічних фондах Інституту археології НАН України.

Кісткові рештки середньої та поганої збереженості. Автору статті довелося провести реставраційні роботи, зробити опис сучасного стану матеріалів, провести краніологічні та остеологічні виміри кісток. Опис та виміри матеріалів проводилися у лабораторії ІА НАН України за методиками, прийнятими вітчизняною антропологічною школою [Алексеев, Дебец, 1964; Алексеев, 1972; Buikstra, Ubelaker, 1994; Ferembach, Schwidetzky, Stloukal, 1980].

Опис матеріалу в сучасному стані подається нижче: виміри індивідуальних розмірів черепів в табл. 1 (чоловіки) і табл. 2 (жінки), виміри кісток посткраніального скелета в табл. 3 (див. в кінці статті).

ОПИС АНТРОПОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

Поховання 1. Збереглися плечові, променеві, ліктьові, стегнові та великі гомілкові кістки. Розміри кісток середні.

Кістяк належав жінці 30—35 років.

Поховання 2. Збереглися уламки черепної коробки та відділу обличчя. Надперенісся виступає на 2 бали, соскоподібні відростки — 2 бали, потилична кістка виступає на 4 бали.

Сагітальний шов має сліди облітерації, ущільнені окремі ділянки потиличного шва. Зношеність зубів — 3—4 бали. Фіксується патологія лунки нижнього правого ікла.

Кістяк належав чоловікові 45—50 років.

Поховання 4. Збереглися невеликі уламки склепіння черепа, основи черепа, нижньої щелепи, зуби. Представлені окремі уламки стегнових кісток та ребер.

Рельєф на кістках черепа розвинуто середнє, кут гілки нижньої щелепи близький до прямого. Окремі ділянки сагітального шва ущільнені. Зношеність зубів середня.

Кістяк належав чоловікові зрілого віку (40—45 років).

Поховання 5. Череп з втраченою лівою частиною склепіння та основою, за формою (візуально) — доліхокранний. Рельєф на кістках черепа слабкий, горизонтальне профілювання черепа різке, ніс виступає добре, спинка носа вигнута.

Ущільнена скронева частина вінцевого шва та обеліонна ділянка сагітального шва. Зношеність зубів нерівномірна (для більшості зубів вона середня, для різців — значна).

Збереглися уламки плечових та променевих кісток, стегнові та великі гомілкові кістки. Розміри їх невеликі.

Скелет належав жінці 35—40 років.

Поховання 6. Череп з частково зруйнованою правою частиною обличчя. Черепна коробка середньодовга, висока, мезокранна за формою. Обличчя широке та низьке. Рельєф на кістках черепа розвинуто добре.

Зношеність зубів слабка, шви відкриті, але ущільнена обеліонна частина сагітального шва.

Скелет належав чоловікові 30—35 років.

Поховання 7. Череп зі зруйнованими правою тім'яною, виличною кістками та правою частиною потилиці. Череп грацільний, візуально — доліхокранний. Кут лобної кістки візуально близький до прямого. Надперенісся та потиличний пагорб виступали слабо, соскоподібні відростки — 1 бал. Кістки носа виступають добре, спинка носа вигнута.

Ріст кісток не закінчився, шви відкриті, зношеність зубів мала.

Скелет належав молодій людині у віці 14—16 років.

Поховання 8. Черепна коробка довга, висока, доліхокранна за формою, рельєф на кістках черепа розвинутий добре. Обличчя середніх розмірів, добре профілюване. Орбіти низькі. Ніс виступає добре, спинка носа вигнута.

Частково ущільнено сагітальний шов (район обеліона), скронева частина вінцевого шва. На верхній щелепі за життя втрачені усі моляри, на нижній — перші та другі моляри.

Збереглися: уламки плечової, ліктьова кістка, уламки стегнових та гомілкових кісток, уламки таза, уламки хребців, грудини.

Кістяк належав чоловікові 45—50 років.

Поховання 10. Зберігся повний череп. Черепна коробка довга, висока, за формою доліхокранна. Рельєф на кістках черепа розвинуто добре. Обличчя вузьке, високе, різко профілю-

ване у горизонтальній площині. Орбіти низькі, ніс вузький, кістки носа випинаються добре.

Заросла скронева частина вінцевого шва та ущільнена частина сагітального шва. Зношеність перших верхніх та нижніх молярів значна.

Кістяк належав чоловікові 40—45 років.

Поховання 11. Череп зі зруйнованою лобною кісткою, частиною обличчя, скроневою кісткою. Візуально — доліхокранний. Рельєф на кістках черепа розвинуто середньо, але потилична кістка виступає добре. Шви черепа відкриті, зношеність зубів середня.

Кістяк належав чоловікові 30—35 років.

Поховання 12. Уламки лобної кістки (вінцевий шов відкритий), крижа, уламки лопаток.

Кістяк належав жінці 25—35 років.

Поховання 15. Череп з частково зруйнованою основою. Черепна коробка довга, вузька та низька, за формою доліхокранна. М'язовий рельєф розвинутий сильно. Обличчя середньовисоке, горизонтальне, профілювання його різке, орбіти невисокі, ніс вузький, випинається добре, спинка носа вигнута.

Шви черепа відкриті, облітеровані лише на внутрішній стороні. Зношеність зубів середня. Втрачено за життя нижній лівий моляр.

Збереглися уламки плечових, променевих та ліктьових кісток, стегнові та великі гомілкові кістки.

Скелет належав чоловікові 30—35 років.

Поховання 16. Уламки склепіння черепа, кісток обличчя, нижньої щелепи. Ріст кісток не закінчився.

Череп належав дитині. За станом зубів вік визначається у 6—7 років.

Поховання 17. Черепна коробка та права частина нижньої щелепи. Череп довгий, високий, доліхокранний за формою, рельєф на кістках черепа представлено слабо. Обличчя високе та широке, горизонтальне профілювання його послаблене, ніс середньоширокий, виступає добре, спинка носа вигнута.

Заросла скронева частина вінцевого шва. Зношеність зубів середня, за життя втрачено корінні зуби.

Збереглися уламки кісток таза, довгі кістки (плечові, променева, ліктьові, стегнові, велика гомілкова). Розміри кісток невеликі.

Кістяк належав жінці 30—40 років.

Поховання 18. Череп з частково втраченою лівою тім'яною кісткою, вилицею, частиною кісток обличчя, правою частиною нижньої щелепи. Черепна коробка довга, вузька, доліхокранна за формою. Рельєф розвинуто середньо. Обличчя низьке, ніс широкий.

Ущільнені скронева частина вінцевого шва, зношеність зубів середня.

Збереглися уламки тазових кісток, довгі кістки (плечові, уламки променевих, ліктьова, стегнові, велика гомілкова).

Кістяк належав жінці 35—40 років.

Поховання 19. Череп з частково зруйнованою правою тім'яною, вилицевою кістками та частково лицевим скелетом. Черепна коробка довга, висока, за формою — доліхокранна. Рельєф на місцях прикріплення м'язів розвинутий добре. Обличчя невисоке, орбіти низькі.

Шви черепа відкриті, але сагітальний має сліди облітерації, зношеність зубів середня. На нижній щелепі втрачено моляри з обох боків, лунки заросли.

Збереглися довгі кістки скелета. Розміри їх значні, рельєф на місці прикріплення м'язів добрий. Фіксується перелом великої та малої гомілкових кісток, який зрісся неправильно.

Кістяк належав чоловікові 40—45 років.

Поховання 20. Зберігся довгий, високий, доліхокранний за формою череп. Рельєф на кістках черепа розвинуто слабо. Обличчя середніх розмірів, горизонтальне профілювання його різке, ніс вузький, кістки носа випинаються добре, спинка носа вигнута.

Шви черепа відкриті, зношеність зубів невелика, треті моляри у стадії прорізування. Фіксується карієс.

Збереглися довгі кістки скелета, кістки грацильні.

Череп належав жінці у віці 20—25 років.

Поховання 21. Череп з частково зруйнованою правою частиною обличчя та нижньою щелепою. Черепна коробка середньодовга, середньовисока, мезокранна за формою. Рельєф розвинуто слабо. Обличчя середньовисоке, орбіти високі, ніс вузький.

Шви черепа відкриті, зношеність зубів маленька.

Збереглися грацильні довгі кістки.

Скелет належав жінці 20—25 років.

Поховання 22. Довгий, високий, доліхокранний за формою череп, рельєф на місці прикріплення м'язів сильний. Обличчя середньошироке, низьке. Горизонтальне профілювання його різке. Орбіти низькі, ніс вузький, кістки носа випинаються добре.

Ущільнена обеліонна частина сагітального шва. На нижній щелепі втрачено моляри, лунки заросли.

Збереглися кістки таза та довгі кістки скелета.

Череп належав чоловікові 45—50 років.

Поховання 23. Черепна коробка зі зруйнованою лівою частиною тім'яної кістки, вилицевою кісткою, лівою тім'яною кісткою, лівою частиною кісток обличчя. Череп невеликих розмірів, доліхокранний. Надперенісся виступає на 2 бали, соскоподібні відростки — 2, потилиця — на 3. Обличчя невеликих розмірів, орбіти високі, ніс вузький.

Шви черепа відкриті. Зношеність зубів невелика.

Кістяк належав людині у віці 25—30 років. Стать визначається, з певною долею сумніву, як чоловіча.

Поховання 25. Уламки кісток обличчя, лобної, тім'яної, потиличної кісток. Шви закриті. На кістках сліди деструктивних процесів, ніс зі слідами перелому. Зуби втрачені за життя, лунки облітеровані.

Діафізи довгих кісток посткраніального скелета.

Кістяк належав жінці похилого віку.

Поховання 26. Уламки черепа та кісток дитини у віці *Infantis 1*.

Поховання 27. Уламки лобної та тім'яних кісток, нижньої щелепи. Шви відкриті.

Кістки належали жінці 25—30 років.

Поховання 28. Уламок склепіння черепа, кісток обличчя, основи черепа. Черепна коробка за формою доліхокранна, рельєф слабкий, ніс виступає добре, спинка носа вигнута.

Зношеність зубів незначна, на нижній щелепі коротка зубна формула.

Кістяк належав людині у віці 16—20 років, можливо, жінці.

Поховання 31. Зберігся довгий, високий, мезокранний череп. Рельєф на кістках черепа добрий. Розміри обличчя невеликі, горизонтальне профілювання його різке. Орбіти низькі, ніс вузький, кістки носа виступають добре.

Шви черепа відкриті, але обеліонна частина сагітального шва ущільнена. Зношеність зубів більше середньої. Третій моляр нижньої щелепи втрачено за життя, лунка заросла.

Збереглися уламки досить масивних кісток верхніх та нижніх кінцівок.

Кістяк належав чоловікові 35—40 років.

Поховання 32. Череп з частково зруйнованим обличчям та нижньою щелепою. Череп довгий, середньовисокий, за формою — доліхокранний, рельєф на місці прикріплення м'язів слабкий.

Сліди облітерації фіксуються на вінцевому шві, зношеність зубів середня. Відзначається карієс та втрата молярів верхньої щелепи.

Збереглися уламки довгих кісток верхніх кінцівок, стегова та велика гомілкорова кістки.

Кістяк належав жінці 35—40 років.

Поховання 33. Збереглися уламки лобної, тім'яної кісток, уламки нижньої щелепи. Фіксується зміна зубів.

Уламки довгих кісток, ріст кісток не закінчився.

Кістяк належав дитині у віці *Infantis 2* (8—10 років).

Поховання 34. Збереглися уламки склепіння черепа, нижньої щелепи. Черепна коробка середніх розмірів, мезокранна за формою. Надперенісся розвинуто на 1 бал, соскоподібні відростки — 1 бал.

Шви черепа закриті на скроневої частині вінцевого шва.

Збереглися уламки тазових кісток, довгі кістки нижніх кінцівок та уламки кісток верхніх кінцівок. Розміри кісток невеликі, рельєф слабкий.

Скелет належав жінці у віці 40—45 років.

Поховання 35. Черепна коробка довга, доліхокранна. Обличчя добре профільоване у горизонтальній площині. Орбіти низькі, ніс вузький, спинка носа вигнута. Шви черепа відкриті. Фіксується метопічний шов. Зношеність зубів незначна.

Збереглися кістки таза, довгі кістки кінцівок. Розміри їх невеликі, рельєф слабкий.

Кістяк належав жінці 20—25 років.

Поховання 36. Збереглися обидві стегнові та 2 великі гомілкові кістки. Ріст кісток не закінчився, епіфізи не приросли до діафізів.

Скелет належав молодій людині у віці *Juvenis* (дівчині?).

Поховання 37. Дрібні уламки черепа, зуби. Ріст кісток не закінчився. Зуби молочні.

Кістяк належав дитині у віці *Infantis* 1.

Поховання 38. Череп з втраченою правою частиною лобної, тім'яної кісток, правою частиною обличчя. Черепна коробка довга, візуально за формою мезокранна. Рельєф розвинуто слабо. Спинка носа вигнута.

Шви черепа відкриті, на нижній щелепі втрачено усі моляри, лунки облітеровані, на верхній щелепі втрачено 2 моляри.

Збереглися кістки таза, довгі кістки; розміри невеликі, рельєф слабкий.

Кістяк належав жінці 25—30 років.

Поховання 39. Череп з частково зруйнованою нижньою щелепою. Черепна коробка довга, середньовисока, доліхокранна за формою. Надперенісся виступає добре, потилиця виступає добре, соскоподібні відростки — 3 бали. Обличчя середніх розмірів, орбіти низькі, ніс вузький, кістки носа виступають добре. Спинка носа вигнута.

Ущільнена скронева частина вінцевого шва та частково обелонна частина сагітального шва. Зношеність зубів нижче середньої.

Від посткраніального скелета збереглися плечові, променеві, ліктьові кістки, стегнові кістки, великі гомілкові кістки. Дуже масивні плечові кістки, очевидно, мало місце сильне фізичне навантаження.

Кістяк належав чоловікові 45—50 років.

Поховання 40. Череп з частково зруйнованою нижньою щелепою. Череп довгий, високий, мезокранний за формою. Обличчя широке, візуально невисоке. Горизонтальне профілювання обличчя послаблене. Орбіти низькі, ніс виступає слабо. Можливо, похований був генетично пов'язаний з кочовим середовищем.

Заросла скронева частина вінцевого шва. На верхній щелепі втрачені зуби, сліди запальних процесів, лунки заросли, на нижній щелепі втрачені моляри, лунки заросли.

Від посткраніального скелета збереглися уламки таза, стегнові кістки, великі та малі гомілкові кістки.

На стегнових кістках сильно розвинутий рельєф, шийка стегнової кістки потовщена, на голівці стегнової кістки замість ямки фіксують-

ся остеофіти. Очевидно, людина значну частину часу проводила верхи.

Морфологія свідчить на користь того, що кістяк був чоловічим.

Кістяк належав чоловікові у віці 30—40 років.

Поховання 41. Зберігся повний череп. Він довгий, високий, доліхокранний за формою. Рельєф розвинуто слабо. Розміри обличчя середні, горизонтальне профілювання обличчя добре. Ніс широкий, кістки виступають середне.

Шви черепа відкриті. На верхній щелепі за життя втрачені моляри.

Від посткраніального кістяка збереглися довгі кістки верхніх кінцівок. На них сліди кісткових розростань, плечові кістки деформовані.

Скелет належав жінці (?) у віці 30—35 років.

Поховання 42. Збереглися уламки черепа. Рельєф розвинуто середньо. Закрита скронева частина вінцевого шва. На нижній щелепі втрачено перші та другі моляри з обох сторін, лунки заросли. Фіксуються сліди сильних запальних процесів.

Збереглися: уламок плечової, променева, ліктьова, уламки стегнових кісток, велика гомілкова кістка.

Кістяк належав чоловікові у віці 45—50 років.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

Таким чином, в колекції з могильника Лука (Кучари) зберігаються матеріали з 35 поховань. Колекція не є великою, але, завдяки звітам П.М. Покаса, у нашому розпорядженні була також інформація стосовно матеріалів, які не збереглися, завдяки чому можна говорити про демографічну ситуацію на поселенні.

Чоловіки складають трохи більше половини дорослих осіб, стать яких можна було визначити.

Дитяча смертність на могильнику дорівнює 15,78 %. Показник для цього хронологічного зрізу невеликий. 50 % дітей з могильника Лука померли у першому дитячому віці, 50 % — у другому. Відсутні поховання новонароджених дітей та дітей віком до трьох років.

Показником рівня життя та економічного розвитку населення є середня тривалість життя, або середній вік смерті. Середній вік смерті чоловіків на могильнику Лука становить 40,16 років, жінок — 33,64, а сумарно — 37,1 %.

Тривалість життя жінок порівняно з чоловіками менша, що є характерним для доби середньовіччя. Це пов'язано зі значною смертністю жінок у фертильному віці та поганими санітарними умовами життя.

КРАНІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕРІЇ

Чоловіча серія черепів з могильника Лука характеризується довгою, вузькою, високою черепною коробкою, за формою доліхокранною. Група має середньоширокий лоб, кут лоба близький до прямого. Обличчя середньошироке, низьке, за показчиком мезен. Горизонтальне профілювання обличчя на назомалярному рівні знаходиться на межі різкого та помірного, а на середньому — різке. Кут обличчя великий. Орбіти широкі, середньовисокі, низькі за показчиком. Ніс середньовисокій, вузький, за показчиком середньоширокий. Кут виступу кісток носа на межі середніх та великих значень. Перенісся високе.

Чоловіча серія належить до великої європеїдної раси. Виключення складає лише мезокранний широколиций череп з істотно сплюсненим обличчям на верхньому та середньому рівні, слабким виступанням кісток носа (пох. 40). Індивідуальна етнічна діагностика є справою невдячною, але у цьому випадку простежуються риси, що склалися у монголоїдний комплекс, однак, скоріш за все, ми маємо справу з метисною формою.

Жіноча серія з могильника Лука характеризується довгою, вузькою, середньовисокою черепною коробкою, доліхокранною за формою. Лоб середньоширокий, кут лоба близький до прямого, обличчя середніх розмірів. Горизонтальне профілювання обличчя різке. Орбіти широкі, низькі за абсолютними розмірами та показчиком. Ніс середніх розмірів, виступає добре, перенісся високе.

Чоловіча та жіноча вибірки з Луки істотно морфологічно відрізняються від мезокранних,

мезоморфних серій сільських могильників полянських територій, які мають тенденцію до вузьколицесті. З огляду на це, можна говорити, що населення з цього поселення мало інші генетичні витоки.

За допомогою різних статистичних методів (факторний, кластерний, Пенроуза) наша група, як така що знаходиться на давньоруських, тобто слов'янських землях, розглядалася в колі хронологічно близьких слов'янських серій.

За результатами факторного аналізу, до якого були залучені збірні серії східних, західних та південних слов'ян з різних територій, група з могильника Лука зайняла рамочну позицію. Крайню позицію серед слов'янських популяцій група зайняла за рахунок маленького черепного показника, високого черепа та низьких орбіт. Рамочне положення груп при міжгруповому аналізі, як правило, свідчить про те, що серія сформувалася на базі популяцій, що не були залучені до статистичного аналізу або має істотні домішки вихідців з іноетнічного середовища. Тобто, аналіз вимагав наступного кроку, а саме — розширення кола популяцій, залучених для порівняння.

До аналізу були залучені, перш за все, збірні серії чоловічих черепів східнослов'янських територій. Антропология салтівського кола репрезентована вибірками черепів з могильників Зливки, Маяцький, Салтівський, Дмитрівський. До аналізу залучалися матеріали могильників Волзької Булгарії — Чотирьохугольник, Великі Тархани. Антропологию середньовічних аланів представлено черепами з Дуба-Юрта, Зміського та Мощової Балки. Населення південних районів України представлено могильниками осілого населення Нижнього Подніпров'я: Кам'янка, Каїри, Мамай-Сурка, а також збірними групами печенігів, половців та кочовиків Півдня України, які не мають чіткої етнічної інтерпретації. Ще одна половецька серія залучена з території Калмикії.

Групи порівнювалися методом головних компонент за низкою таксономічно важливих ознак: ширина обличчя, висота обличчя, ширина лоба, висота черепа, назомалярний та зигмаксиллярний кути, кут лоба, загальний кут обличчя, кут кісток носа, черепний показчик, носовий показчик, орбітний показчик, дакріальний та симотичний показчик.

Могильник Лука розташовується в колі серій, котрі пов'язані з групами салтово-маяцької культури: Маяцьке, Дмитрівський могильник, Салтів, які пов'язують переважно з аланами та окремими аланськими групами Північного Кавказу (Дуба-Юрт, Зміська (рисунком)). Тобто, східна складова (в її аланській моделі) чітко фіксується в чоловічій частині популяції з Луки за матеріалами краніології.

Жіноча серія з Луки при аналізі виявляється максимально наближеною до серії з Салтова та з одного боку близька до жінок з могильників

Результати міжгрупового факторного аналізу чоловічих серій

салтівської культури Маяцький та Дмитрівський, а з другого — до збірних груп жінок з сіверянських земель та полянок чернігівських.

Цікавим моментом є те, що краніологічна серія з могильника Лука (Кучари) виявляє значну статистичну подібність (при використанні різних методів та залученні різної кількості таксономічно вагомих ознак) не стільки до хронологічно близьких груп степовиків, а до окремих хронологічно дещо більш далеких серій салтово-маяцької культури лісостепової зони Лівобережжя. Це стосується в першу чергу могильників Салтів, Дмитрівський, Маяцький, Ново-Харківський. Це групи, які розглядаються антропологами, як такі, що мають аланську основу, хоча болгарська складова, наприклад, у тому-таки Салтові читається добре.

Але аланські серії (не кажучи вже про болгарські) доби середньовіччя різних територій не характеризуються тенденцією до такої різкої доліхокранії, як у випадку з могильником Лука. Яскраво означену доліхокранію мають хіба що серії з північно-кавказького Дуба-Юрта (чоловіки) та з Маяцького (жінки, селище). У той же час визначається досить значна смуга слов'янських територій (дреговицьких, радимицьких, сіверянських), де доліхокранія характеризує як чоловічі, так і жіночі збірні серії. Скоріше за все, ми маємо справу з групами, що сформувалися на балтській антропологічній основі. Саме балти I — початку II тис. н. е. мають найменший в Європі черепний показник.

У середньому наша серія з Луки характеризується також поєднанням високої черепної коробки та низьких (за показником) орбіт. Саме таке дуже специфічне поєднання є характерним для більшості балтських груп та нехарактерним для південних та східних популяцій (хоча трапляються і виключення, наприклад, аланська серія з Дуба-Юрта).

Беручи до уваги морфологію та результати статистичного аналізу, ми схилиємося до думки, що предки населення Луки могли сформуватися в контактній зоні, де були представлені носії салтово-маяцької культури та східнослов'янських груп, які мали балтську біологічну основу або, власне, балти.

З огляду на це, в першу чергу спадає на думку Лівобережжя та зона розповсюдження волинцевської культури, в якій археологи фіксують присутність, окрім слов'янського — балтського, іранського та тюркського елементів. На превеликий жаль, волинцевська, як і культури, що її змінили на цій території, не представлені антропологічно.

Скоріш за все, балтські та слов'янські впливи також були і в салтово-маяцькій культурі (мається на увазі біологічний аспект). Тобто, предки людей, похованих на могильнику Лука (Кучари) могли походити і з північних районів розповсюдження салтово-маяцької культури.

ОДОНТОЛОГІЯ

Розглядаючи одонтологічні матеріали, ми також звернулися до статистичного аналізу. Для міжгрупового факторного аналізу нами були залучені одонтологічні матеріали давньоруської доби території України: з сільських могильників Середнього Подніпров'я (Григорівка-Бучак, Козаровичі, Лука, Липове), міст Києва та Галича, двох середньовічних могильників з території Польщі, дві серії кривичів, три серії словен новгородських, 7 серій балтів, група лівів, група весі, слов'яно-фінське населення Іжорського плато, а також серії салтово-маяцької культури з Салтова, Дмитрівського могильника, могильників Маяки, Зливки, В. Тархани, серій з Благовіщенки та Кам'янки [Рудич, 2014].

Серія з могильника Лука потрапила до блоку груп, які мають чіткий східний комплекс. Вона знаходиться в колі між Дмитрівським, Великим Тарханським та Маяцьким могильниками.

ПОСТКРАНІАЛЬНИЙ СКЕЛЕТ

Зріст людей з могильника Лука розраховувався за допомогою декількох формул, що дають, як відомо, різні результати. За формулою Троттер-Глезер, що була розроблена для високорослих груп, у середньому вияві зріст чоловіків з могильника складає 168,4 см, жінок — 161,13 см. За рубрикаціями зросту Р. Мартіна [Martin, 1928], що були розраховані з урахуванням усіх расових груп, чоловіки відзначаються середнім ростом, а жінки відносяться до категорії високорослих. Різниця зросту між чоловіками та жінками дещо менша від норми, встановленої Р. Мартіном (10—12 см).

ВИСНОВКИ

Таким чином, публікація невеликого за кількістю матеріалу з могильника Лука (Кучари) дозволяє розширити наші уявлення про населення Київської землі давньоруського часу. Станом на сьогодні, саме на антропологічних матеріалах цього могильника найбільш яскраво виявляються зв'язки окремих популяцій регіону зі східними (або степовими) групами. Причому східний напрямок зв'язків за матеріалами краніології демонструє як чоловіча, так і жіноча частина популяції. Східний напрямок зв'язків популяції Лука (Кучари) яскраво демонструють і матеріали одонтології.

Можливо саме вихідцям зі східних територій село Кучари завдячувало своєю назвою (зафіксовано в літописі під 1150 роком). Назва має витоки в східних мовах. *Кьочері* в кримськотатарській мові означає «непосида», «схильний кочувати», *кьоч* — «переїздити, кочувати». На території Криму, який свого часу входив до зони розповсюдження салтово-маяцької культури, фіксуються топоніми Кучарі-Чокрак, Кучарі-Чешме [Тищенко, 2010, с. 110].

Алексеев В.П. Остеометрия. Методика антропологических исследований. — М., 1966 — 132 с.

Алексеев В.П., Дебец Г.Ф. Краниометрия. Методика антропологических исследований. — М., 1964. — 128 с.

Покас П.М. Антропологическая характеристика погребенных // Серов О.В., Левада М.Е., Максюк К. Археологические исследования на Киевщине экспедиции КОУК в 1990 г. / НА ІА НАН України. — 1990/179. — С. 36—38.

Рудич Т.О. Населення Середнього Подніпров'я I—II тисячоліття за матеріалами антропології. — К., 2014. — 299 с.

Сегеда С.П. Антрополого-одонтологическая характеристика краниологической серии из древнерусского могильника у с. Лука // Серов О.В., Левада М.Е., Максюк К. Археологические исследования на Киевщине экспедиции КОУК в 1990 г. / НА ІА НАН України. — 1990/179. — С. 36—38.

Серов О.В. Отчет об охранных археологических исследованиях археологической экспедиции Киевского областного управления культуры в Киевской области в 1989 г. / НА ІА НАН України. — 1989/207.

Серов О.В. Летописное село Кучары // Проблемы вивчення та охорони пам'яток археології Київщини: Тези доп. першої наук.-практич. конф. (Білогородка, жовтень 1991 р.). — К., 1991. — С. 78—80.

Серов О.В., Левада М.Е., Максюк К. Археологические исследования на Киевщине экспедиции КОУК в 1990 г. / НА ІА НАН України. — 1990/179.

Серов О.В., Цыдровская Л.А. Отчет об охранных исследованиях на Киевщине экспедиции Облуправления культуры в 1991 г. / НА ІА НАН України. — 1991/181.

Тищенко К. Іншомовні топоніми України. — Тернопіль, 2010. — 240 с.

Buikstra J.E., Ubelake D.H. Standarts for Data Collection from Human Skeletal Remains // Arkansas Archaeological Service, Research Series. — 1994. — N 44. — P. 18, 19.

Ferembach D., Schwidetzky I., Stloukal M. Recommendations for age and sex diagnosis of skeletons // Journal of Human Evolution. — 1980. — Vol. 9. — P. 517—549.

Martin R. Lehrbuch der Anthropologie. — Jena, 1928. — 578 S.

Т. А. Рудич

КОЛЛЕКЦИЯ АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ ИЗ РАСКОПОК МОГИЛЬНИКА ДРЕВНЕРУССКОГО ВРЕМЕНИ ВОЗЛЕ с. ЛУКА

Характеризуется антропологический материал из могильника древнерусского времени у с. Лука (Кучары). Материал сравнивался с синхронными и хронологически близкими популяциями славян и кочевников. Мужская и женская группы из могильника Лука демонстрируют близость с популяциями салтово-маяцкой культуры.

Возможно, предки населения с. Кучары формировались в контактной зоне, где присутствовали представители салтово-маяцкой культуры и восточнославянских популяций, которые сформировались на балтской биологической основе.

Ключевые слова: Поднепровье, Киевская Русь, антропология, краниология.

T. O. Rudych

COLLECTION OF ANTHROPOLOGICAL MATERIALS FROM EXCAVATIONS AT ANCIENT RUS BURIAL GROUND NEAR VILLAGE OF LUKA

Described is the anthropological material from the burial ground Luka (Kuchary) of Kyiv Rus period. It was compared with the synchronous and chronologically near populations of the Slavs and nomads. Men's and women's groups from Luka burial ground show the closeness to the population of Saltovo-Mayak culture.

Perhaps the Kuchary population's ancestors came from the contact zone where the carriers of Saltovo-Mayak culture and Eastern Slavonic population, having developed on the Baltic biological base, were present.

Keywords: Dnipro River region, Kyiv Rus, anthropology, craniology.

Одержано 5.10.2015

Таблиця 1. Індивідуальні виміри чоловічих черепів з могильника Лука

Ознаки за Мартіном	Поховання, номер											
	6	8	10	11	15	19	22	23	31	39	40	42
1. Поздовжній діаметр	182	196	195	—	185	193	190	173?	194	185	188	—
8. Поперечний »	138	141	142	133	133	136	139	128?	148	132	145	—
17. Висотний діаметр b—br	141	139	138	137	131	140	138	—	147	133	140	132?
20. Вушна висота p—br	128,5	122,22	114,6	109,56	113,9	—	110,72	—	120,22	110,6	115,66	114,54
5. Довжина основи черепа	104	101	106	—	99	112	108	93	110	100	111	—
9. Найменша ширина лоба	103	98	99	—	92	99	101	—	99	95	104	—
10. Найбільша » »	121	122	125	—	115	125	126	—	123	119	126	—
11. Вушна ширина	134	122	121	120	115	—	122	117	126	125	128	111
12. Ширина потилиці	102	110	108	112	114	111	106	106	112	118	113	105
29. Лобна хорда	111	123	115	—	108	—	108	—	110	113	—	107
30. Тім'яна »	111	120	120	117	114	—	121	—	123	116	—	—
31. Потилічна »	90	102	102	92	83	—	98	—	100	89	—	—
26. Лобна дуга	128	142	130	—	128	133	120	—	123	132	—	127
27. Тім'яна »	130	130	136	130	128	125	137	—	138	135	—	—
28. Потилічна »	104	132	130	117	104	117	123	84	123	111	—	—
7. Довжина потилічного отвору	41	33	37	35	43	41	38	35	37	32	36	35
16. Ширина »	35	29	31	33	—	—	32	30	30	28	32	28
Висота вигину лоба	28	29	26	—	27	—	23	—	22	21	—	27
» » потилиці	23	33	32	30	28	—	27	27	29	36	—	—
40. Довжина основи обличчя	—	—	103	—	96	101	97	93	103	97	104	—
43. Верхня ширина »	109	104	104	—	102	111	113	—	108	107	115	—
45. Діаметр вилиць	137	133	128	—	—	135	135	—	130?	133	144	—
46. Середня ширина обличчя	106	87	102	—	88	—	92	—	100	101	111	—
48. Верхня висота »	68	68	75	—	70	—	63	61	68	71	—	—
60. Довжина альвеолярної дуги	54	54	58	—	54	—	52	49	60	54	55	—
61. Ширина » »	69	62	63	61	56	—	64	—	69	68	—	—
55. Висота носа	47	50	56	—	53	52,5	51	46	51	54,5	51	—
54. Ширина »	24	25	24,5	23	25	24	24	22,5	23,5	24	26	—
51. Ширина орбіти	42	42	44	—	41	45	44	39	43	41	46	—
51а. » »	40	42	41	—	39	42	43	37	40	38	43	—
52. Висота »	32,5	29	32	—	31	30	30	32	30	29	32	—
MS. Максиллофронтальна ширина	—	18,5	18	—	17	16,5	21	—	18	18	20	—
MS. » висота	—	8	9	—	9	10	11	—	9	8	5	—
SC. Симотична ширина	8	8,9	10	—	7	7	10	—	11	8	9	—
SS. » висота	5	3	4	—	5	5	6	—	5	4	3	—
DC. Дакріальна ширина	—	20	22	—	18	19	24	—	24	20	22,5	—
DS. » висота	—	11	13,5	—	12	16,5	15	—	16	10	9	—
32. Кут профілю лоба (nasion)	—	86	82	—	81	—	80	—	81	86	86	—
» » » (glab.)	—	82	76	—	78	—	74	—	76	77	80	—
43.1. Біорбітальна хорда	98	95	98	—	93,5	100	104	—	100	98	103	—
Sub. n / 43.1. Висота над біорбітальною хордою	17,5	18	18	—	18,5	18	23	—	20	15	15,5	—
77. Назомаллярний кут	141,5	138	139,5	—	137	140	133	—	136	146	145	—
Zm—zm. Зигомаксиллярна хорда	—	92	102	—	87	—	90	—	100	100	109	—
Sub.ss / zm—zm. Висота над зигомаксиллярною хордою	—	28	32	—	29	—	27	—	26	21	19	—
Zm. Зигомаксиллярний кут	—	117	116	—	112	—	118	—	125	136	141,2	—
72. Загальний кут обличчя	—	86?	84	—	85	—	85	—	86	84	90	—
73. Кут середньої частини обличчя	—	84	84	—	85	—	—	—	88	87	87	—
75. » нахилу кісток носа	—	58	55	—	52	—	46	—	58	54	78	—

Ознаки за Мартіном	Поховання, номер											
	6	8	10	11	15	19	22	23	31	39	40	42
75.1. » носа	—	28	29	—	33	—	39	—	28	30	12	—
Fc. Глибина іклової ямки	5	4	3,5	—	5	—	—	—	4	2	4	—
65. Виросткова ширина нижньої щелепи	—	120	117	—	102	—	—	—	—	—	—	122
66. Кутова » » »	111	99	103	—	95	—	—	—	102	96	115	—
71a. Найменша ширина гілки » »	34	—	32	31	34	—	—	—	30	34	38	35
67. Передня ширина » »	50	68	48	52	46	—	—	—	45	48	55	48
69. Висота симфізу » »	34	33	34	50	38	—	—	—	30	35	35	35
69.1. Висота тіла » »	33	32	30	30	36	—	—	—	30	34	33	35
69.3. Товщина тіла » »	12	12	13	10	—	—	—	—	101	11	16	12
Надперенісся (1—6)	3	3	3	—	2	2	3	1	3	4	2	2
Надбрівні дуги (1—3)	2	3	1	—	1	1	2	1	2	2	—	—
Потилічний бугор (0—5)	3	4	5	5	4	4	3	3	3	5	3	—
Сосковидні відростки (1—3)	3	3	2	2	2	3	2	2	3	3	3	2
Нижній край грушеподібного отвору	Antr.	—	Antr.	—	Antr.	Antr.	Antr.	Antr.	Antr.	Antr.	—	—
Показчик												
Черепний	75,8	71,9	72,8	—	71,89	70,74	73,15	73,9?	76,2	71,35	77,12	—
Лицевий	49,6	51,12	58,59	—	—	50,37	46,7	—	—	53,38	—	—
Орбітний	77,36	69,04	72,7	—	75,6	68,1	68,18	82,05	69,7	70,73	69,56	—
Носовий	51,06	50	43,75	—	47,16	45,7	47,05	48,9	46,07	44,03	50,98	—
Симотичний	62,5	33,7	40	—	71,7	71,7	60	—	45,43	50	33,3	—
Дакріальний	—	55	61,36	—	66,6	86,84	62,5	—	66,66	50	40	—

Таблиця 2. Індивідуальні виміри жіночих черепів з могильника Лука

Ознаки за Мартіном	Поховання, номер										
	5	18	20	21	25	32	34	35	38	41	
1. Поздовжній діаметр	180	182?	187	171	176?	178	174	192	179?	181	
8. Поперечний »	—	130?	130	130	—	133	136	139	—	129	
17. Висотний діаметр b—br	—	—	132	126	—	127	—	132	—	131	
20. Вушна висота p—br	—	106,04	113,54	101,02	—	106,33	111,28	112,3	—	114,9	
5. Довжина основи черепа	—	—	100	91	101?	—	—	102	—	101	
9. Найменша ширина лоба	93	94	95	89	91	99	92	102	91	100	
10. Найбільша » »	—	—	116	116	—	117	113	122	—	106	
11. Вушна ширина	—	114	117	104	111	115	120	122	—	115	
12. Ширина потилиці	—	100	104	101	106	105	—	106	—	103	
29. Лобна хорда	107	98	111	102	—	103	106,5	109	—	113	
30. Тім'яна »	105	104	120	109	—	109	111	116	—	108	
31. Потилічна »	—	98	94	88	—	—	—	96	—	93	
26. Лобна дуга	127	112	126	120	—	112	124	135	—	130	
27. Тім'яна »	115	116	130	125	—	120	123	130	—	120	
28. Потилічна »	—	130	117	107	—	—	—	121	—	119	
7. Довжина потилічного отвору	—	—	39	—	35	—	—	37	—	34	
16. Ширина » »	—	—	29	—	27	—	—	31	—	29	
Висота вигину лоба	27	23	26	27	—	21	26,5	30	—	28	
Висота вигину потилиці	—	33	28	29	—	—	—	33	—	32	
40. Довжина основи обличчя	—	—	98	84	—	—	—	93	—	94	
43. Верхня ширина »	99	103	102	96	98	107	96	104	95	106	

Закінчення табл. 2

Ознаки за Маргіном	Поховання, номер									
	5	18	20	21	25	32	34	35	38	41
45. Діаметр вилиць	—	125	126	—	120	125	—	125	126	126
46. Середня ширина обличчя	87	90?	97	—	88	91	—	88	85?	93
48. Верхня висота »	—	63	66	—	—	—	—	65	—	65
60. Довжина альвеолярної дуги	48	53	54	—	—	—	—	52	—	50
61. Ширина » »	53	61	64	57	—	59	—	56	—	54
55. Висота носа	58	48	51	50	50	50	—	49	45	48
54. Ширина »	46	26	22	23	25	25	—	24	—	25
51. » орбіти	40,5	—	43	40	40	43	—	43	38	44
51а. » »	38	—	40	38	37	40	—	41	35	43
52. Висота орбіти	33	30	34	34	30,5	34	—	30	31	35
MS. Максиллофронтальна ширина	17	—	20	17	18	18	—	23	17	19
MS. » висота	7	—	9	7	9	7	—	7	9	6,5
SC. Симотична ширина	6	—	10	5	10	9	10	12	7	10
SS. » висота	3,5	—	4	3	7	5	4	3	3	3
DC. Дакріальна ширина	—	—	21	18	20	20	—	24	18	20
DS. » висота	—	—	14	8	11	16	—	9	12,5	11
32. Кут профілю лоба (nasion)	—	—	87	80	—	82	—	92	—	92
» » » (glab.)	—	—	84	79	—	76	—	88	—	90
43.1. Біорбітальна хорда	91	—	96	88	91	97,5	89	96	—	98
Sub. n / 43.1. Висота над біорбітальною хордою	17	—	19	15	16	20	16	21	—	18
77. Назомалярний кут	139	—	136,5	142	141	135	140	133	—	139
Zm—zm. Зигомаксиллярна хорда	86	—	96	—	—	—	—	86,5	—	89
Sub. ss / zm—zm. Висота над зигомаксиллярною хордою	24	—	29	—	—	—	—	23	—	25
Zm. Зигомаксиллярний кут	121	—	117,5	—	—	—	—	124	—	121
72. Загальний кут обличчя	—	—	87	86	—	—	—	88	—	90
73. Кут середньої частини »	—	—	87	88	—	—	—	90	—	92
75. Кут нахилу кісток носа	—	—	50	—	—	—	—	70	—	68
75.1. Кут носа	—	—	37	—	—	—	—	20	—	22
Fc. Глибина іклової ямки	6	—	5	5	—	—	—	—	3	2,5
65. Виросткова ширина нижньої щелепи	—	117	—	—	—	113	—	118	—	—
66. Кутова » » »	—	95	—	—	—	—	—	95	—	—
71а. Найменша ширина гілки » »	—	—	33	—	—	28	—	23	28	29
67. Передня ширина » »	42	—	48	42	—	47	42	42	47	—
69. Висота симфізу » »	—	21	35	—	—	30	51	30	28	25
69.1. Висота тіла » »	25	28	34	30	—	31	22	30	—	27
69.3. Товщина » » »	12	10	10	13	—	10	12	10	—	11
Надперенісся (1—6)	1	1	2	1	1	1	2	1	2	1
Надбрівні дуги (1—3)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Потиличний бугор (0—5)	2	2	1	1	1	3	2	3	2	2
Сосковидні відростки (1—3)	1	2	2	1	1	2	1	1	1	2
Нижній край грушеподібного отвору	—	Antr.	Antr.	—	—	—	Antr.	—	—	Antr.
Показчик										
Черепний	—	72,5	69,5	76	—	74,71	78,2	72,4	—	71,3
Лицевий	—	51,2	52,38	—	—	—	—	—	—	51,6
Орбітний	81,48	—	79,6	85	76,25	79,06	—	69,7	81,57	79,5
Носовий	44,82	—	43,1	46	50	50	—	52	—	52,08
Симотичний	58,3	—	40	60	70	55,5	40	25	42,5	30
Дакріальний	—	—	66,6	44,4	55	80	—	37,5	69,44	55

Таблиця 3. Індивідуальні виміри кісток посткра

Ознаки за Мартіном	Поховання,																	
	1		5		6		8		11		12		15		17		18	
	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.
Плечова кістка																		
1. Найбільша довжина	330	325	338	—	—	—	—	—	—	—	—	—	322?	—	280	—	335	330
2. Вся »	325	320	330	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	273	—	330	325
3. Верхня епіфізарна ширина	47	46	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	—	45	45	48	49
4. Нижня » »	—	56	—	—	—	—	—	—	55	—	—	—	—	—	56	56	49	51
5. Найбільший діаметр середини діафізу	25	25	23	—	25	25	—	—	—	—	—	—	22	28	21	21	22	22
6. Найменший » » »	18	20	17	—	22	22	—	—	—	—	—	—	21	22	15	17	20	16
7. Найменша окружність »	63	65	58	—	66	—	—	—	51	—	—	—	62	72	50	56	57	55
7а. Окружність середини »	73	70	68	—	72	76	—	—	—	—	—	—	68	76	—	—	63	62
Променева кістка																		
1. Найбільша довжина	240	—	229	—	—	252	—	—	—	—	—	—	—	—	218	—	—	—
2. Фізіологічна »	235	—	220	—	—	248	—	—	208	—	—	—	—	—	208	—	—	—
4. Поперечний діаметр діафізу	15	16	16	16	—	20	17	—	13	—	—	—	16	—	13	—	14	15
5. Сагітальний » »	12	12	11	11	—	12	13	—	10	—	—	—	12	—	10	—	9	10
3. Найменша окружність »	42	—	40	—	—	44	42	—	36	—	—	—	42	—	30	—	36	—
Ліктьова кістка																		
1. Найбільша довжина	—	262	—	—	—	278	270	—	240	238	—	—	—	—	—	232	—	—
2. Вся »	—	235	—	—	—	250	240	—	214	211	—	—	—	—	—	210	—	—
11. Передньо-задній діаметр	12	12	—	—	—	20	15	—	14	14	—	—	—	—	—	11	10	—
12. Поперечний »	17	16	—	—	—	14	18	—	12	10	—	—	17	—	—	14	11	—
13. Верхній поперечний »	16	20	—	—	—	20	25	—	18	16	—	—	12	—	—	16	17	—
14. Верхній сагітальний »	25	27	—	—	—	25	29	—	22	21	—	—	—	—	22	23	26	—
3. Найменша окружність діафізу	42	38	—	—	—	38	41	—	33	31	—	—	33	—	32	30	—	—
Стегнова кістка																		
1. Найбільша довжина	434	432	425	421	483	—	—	—	410	412	—	328	430	430	399	397	448	452
2. У природному стані »	428	429	420	418	480	—	—	—	405	408	—	325	428	428	395	394	443	450
21. Виросткова ширина	76	73	72	70	83	—	—	—	70	72	—	—	—	—	45	—	—	—
6. Сагітальний діаметр	28	28	25	25	36	35	29	29	25	25	27	27	27	26	24	25	28	28
7. Поперечний діаметр середини діафізу	25	25	27	29	29	30	28	28	24	23	26	27	28	29	20	23	30	27
9. Верхній поперечний діаметр »	28	30	29	30	32	—	32	33	27	27	27	30	29	33	20	20	34	34
10. Верхній сагітальний » »	23	23	22	23	32	—	28	27	22	22	25	25	26	26	25	27	25	25
8. Окружність середини »	86	80	80	83	102	100	87	88	80	78	80	82	82	82	65	73	88	87
Велика гомілкорова кістка																		
1. Повна довжина	—	362	348	349	—	380	—	—	328	330	—	330	—	346	336	—	367	368
2. Виростково-тарана ширина	—	350	338	335	—	368	—	—	318	320	—	320	—	330	325	—	353	355
1а. Найбільша довжина	—	368	354	355	—	384	—	—	330	332	—	332	—	348	339	—	370	370
5. Найбільша ширина верхнього епіфізу	70	72	67	67	—	69	—	—	65	65	—	78	—	73	66	—	71	71
6. Найбільша ширина нижнього »	—	48	49	52	—	56	—	—	45	46	—	47	54	52	48	—	47	48
8. Сагітальний діаметр середини діафізу	—	28	28	27	38	32	29	29	22	25	—	49	28	32	28	—	31	31
8а. Сагітальний діаметр на рівні живильного отвору	29	29	30	29	—	37	32	32	28	28	—	31	33	36	30	—	34	33
9. Поперечний діаметр середини діафізу	—	21	20	19	28	27	25	24	18	18	—	23	22	22	20	—	20	19
9а. Поперечний діаметр на рівні живильного отвору	21	21	20	21	—	28	26	25	20	21	—	23	23	24	21	—	20	20
10. Окружність середини діафізу	—	79	75	74	—	89	79	78	72	71	—	77	80	80	—	—	77	78
10в. Найменша окружність »	—	73	70	70	—	78	76	77	66	66	—	68	72	72	—	—	70	67
Мала гомілкорова кістка																		
1. Найбільша довжина діафізу	—	—	—	—	—	—	—	—	318	320	—	—	—	—	324	320	—	348

ніальних скелетів людей з могильника Лука

номер																									
19		20		22		32		34		35		37		38		39		40		41		42			
П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.
340	—	304	295	—	343	—	—	—	—	291	288	—	—	298	—	322	—	—	—	310	311	—	—		
338	—	298	288	—	338	—	—	—	—	288	282	—	—	290	—	313	—	—	—	308	309	—	—		
48	—	47	50	—	52	46	—	40	—	45	43	—	—	41	—	51	—	—	—	49?	—	—	—		
—	—	63	58	—	—	—	—	—	—	50	53	—	—	50	—	64	60	—	—	—	62?	—	—		
21	20	22	21	22	24	20	—	22	—	20	18	25	21	21	—	25	25	—	—	25	24	25	—		
19	20	20	20	19	19	17	—	16	—	17	15	19	17	15	—	22	18	—	—	21	21	20	—		
60	62	63	63	62	64	52	—	53	—	50	48	62	60	52	—	60	—	—	—	68	66	—	—		
63	63	65	63	67	68	56	—	64	—	55	55	67	64	57	—	71	70	—	—	72	72	68	—		
П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.		
260	262	233	240	257	254	242	—	—	—	208	203	—	—	232	—	240	—	—	—	248	250	230	—		
253	257	228	228	246	240	232	—	—	—	200	198	—	—	222	—	231	—	—	—	240	238	220	—		
16	15	15	15	15	16	14	—	15	—	13	13	17	—	14	12	17	19	—	—	22	20	17	—		
11	11	12	12	13	13	10	—	11	—	9	10	10	—	11	10	11	12	—	—	13	13	11	—		
41	38	40	40	43	42	—	—	32	—	34	32	41	—	34	—	41	42	—	—	44	45	4	—		
П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.		
286	—	—	—	270	—	—	—	—	—	218	223	—	—	—	248	—	26	—	—	258	262	253	—		
265	—	—	—	245	—	—	—	—	—	195	200	—	—	—	228	—	22	—	—	240	240	225	—		
15	14	12	12	15	14	—	—	—	—	10	10	—	15	—	12	13	13	—	—	17	17	17	—		
17	16	17	16	20	20	—	—	—	—	12	11	—	16	—	14	18	18	—	—	16	15.5	14	—		
20	19	22	21	24	—	17?	—	—	—	18	19	—	—	—	15	21	21	—	—	20	22	22	—		
26	22	24	23	26	—	20	—	—	—	20	20	—	—	—	20	24	23	—	—	28	28	25	—		
31	30	—	—	42	38	29	—	33	—	28	30	—	35	30	29	40	38	—	—	40	43	38	—		
П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.		
460	458	438	435	455	453	451	449	389	395	413	422	—	440	393	398	446	450	425	428	—	—	405	—		
455	453	432	433	453	451	445	442	385	393	410	418	—	438	389	393	440	445	418	421	—	—	400	—		
—	—	—	79	—	77	73	—	64	66	74	—	—	—	70	70	80	81	80	84	—	—	75	—		
27	26	27	26	28	31	27	—	23	24	26	25	27	27	26	26	29	26	33	33	—	—	27	27		
30	30	29	29	30	30	26	—	23	24	24	25	29	28	22	24	29	29	29	28	—	—	25	25		
35	36	32	33	33	33	31	—	28	28	28	28	32	32	30	27	34	34	33	33	—	—	31	28		
24	23	25	24	28	28	24	—	21	21	20	21	25	25	20	20	25	25	28	27	—	—	24	23		
85	87	82	84	93	—	84	—	72	74	74	76	84	83	70	73	88	—	92	93	—	—	82	81		
П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.		
378	—	350	347	360	358	360	357	330	325	328	330	—	—	329	328	362	360	360	362	—	—	—	335		
368	—	330	329	350	345	352	348	318	318	320	320	—	—	320	318	345	345	348	348	—	—	—	320		
383	—	355	352	365	362	365	362	333	328	330	332	—	—	333	333	368	368	368	369	—	—	—	340		
72	—	—	73	75	—	71	—	60	62	71	70	—	—	66	65	75	75	79	79	—	—	—	66		
55	—	50	53	51	57	51	—	43	41	47	50	—	—	48	44	53	55	57	57	—	—	—	45		
26	—	32	34	33	32	29	—	24	21	27	26	21	—	27	27	27	28	32	33	—	—	—	27		
32	—	35	36	25	25	30	—	20	28	33	31	22	—	28	30	35	34	39	38	—	—	—	31		
22	—	21	21	23	26	20	—	20	18	20	19	29	—	19	20	24	25	23	23	—	—	—	22		
27	—	22	22	35	32	20	—	20	20	23	22	35	—	23	22	27	28	26	24	—	—	—	23		
82	—	82	86	84	83	76	—	68	68	71	72	80	—	68	72	78	81	84	88	—	—	—	75		
—	—	72	72	78	72	66	—	60	60	62	62	68	—	62	65	68	70	73	83	—	—	—	70		
П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.	П.	Л.		
—	—	325	325	343	—	350	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	345	—	—	—	—	—		